

Наталія Мисак

Львівський національний аграрний університет,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

**«А все таки Криворівня надить»: Карпати і Прикарпаття в житті
Михайла Коцюбинського**

Анотація. У статті систематизовано відомості про роль Карпат і Прикарпаття в особистому і професійному житті відомого українського письменника Михайла Коцюбинського. Показано як популяризація галицькою інтелігенцією карпатського регіону з його етнічними та фольклорними особливостями, неповторними природно-кліматичними умовами зумовила інтерес до місцевості у середовищі наддніпрянських інтелектуалів. Акцентовано увагу на тому, як професійні та особисті відносини з галичанами стимулювали значне зацікавлення Карпатами у М. Коцюбинського. З'ясовано особливості перебування письменника у Галичині, зокрема, його відпочинку в селі Криворівня у 1910–1912 роках. Досліджено характер гірського дозвілля (прогулянки на природу, відпочинок на водоймах, спілкування з місцевим населенням, бесіди в інтелектуальному товаристві тощо), враження від перебування в Карпатах та їх вплив на літературну творчість М. Коцюбинського.

Ключові слова: М. Коцюбинський, українська інтелігенція, сільський відпочинок, дозвілля, Карпати, Прикарпаття, Гуцульщина, Криворівня.

Прикарпаття і Карпати – не тільки колоритний історико-етнографічний район з унікальною флорою і фауною, автентичною духовною і матеріальною культурою. Це край, з яким пов'язане життя і професійна діяльність багатьох визначних особистостей – громадських і політичних діячів, науковців, митців, не лише з півдавстрійської України, а й з українських земель, що входили до складу Російської імперії. Прикарпаття і Карпати – окрема сторінка у долі відомого письменника Михайла Коцюбинського. Особисті і професійні контакти з галицькою інтелігенцією були тенденційними для того часу, вони певною мірою стимулювали його літературну творчість. Інтерес письменника до карпатського краю зумовлений популярністю цього регіону, його культури в українському інтелектуальному середовищі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Особливо помітний слід у особистому житті й творчості М. Коцюбинського залишив літній відпочинок у Карпатах у 1910–1912 рр.

Дослідження винесеної у заголовок статті проблеми дозволяє не лише набагато глибше вивчити біографію письменника, а й визначити роль карпатського регіону в долі української інтелігенції з Наддніпрянщини.

Складнощі із вивченням цієї теми пов'язані з її джерельною базою. Основним джерелом, на основі якого можна судити про контакти М. Коцюбинського з галицькою інтелігенцією, його короткотермінові перебування у Львові та відпочинок у Карпатах є мемуари та епістолярна спадщина. А специфіка такого роду джерел полягає в тому, що вони містять доволі епізодичні й уривчасті відомості про характер дозвілля, особисті враження письменника.

Ця особливість джерельної бази зумовила практично відсутність досліджень, які б цілісно розкривали окреслену тему. Деякі відомості про перебування М. Коцюбинського в Галичині, про його відпочинок у Карпатах можна почерпнути із праць істориків та краєзнавців П. Арсенича [1], М. Возняка [2], В. Бурдуланюка [3], І. Райківського [4], у т.ч. автора статті [5].

Мета статті – систематизувати відомості про перебування українського письменника М. Коцюбинського на Прикарпатті і в Карпатах, про відносини з галицькою інтелігенцією, з'ясувати характер його дозвілля, враження від перебування та їх подальший вплив на літературну творчість.

Лібералізація суспільно-політичного життя в Австро-Угорщині, утвердження в тогочасній публіцистиці ідеї про Галичину як «український П'ємонт» сприяла налагодженню професійних і особистих стосунків між інтелігенцією по обидва боки Дніпра. Це також зумовило виникнення певних тенденцій у громадському і приватному житті, характерних для галицьких і наддніпрянських інтелектуалів.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у середовищі української інтелігенції Галичини утвердилася своєрідна «мода» відпочивати влітку у селі. Це був дуже гарний спосіб утекти від міської метушні і провести час на природі. Особливою популярністю користувалися Карпати, багаті численними джерелами лікувальних мінеральних вод. Такий відпочинок був не лише фінансово вигідним, а й давав можливість інтелігенції зміцнити здоров'я, поглибити свої етнографічні захоплення, ближче познайомитись із селянами, їхнім способом життя, світоглядом, зібрати значний фольклорний матеріал. Завдяки появі низки художніх творів,

зокрема Ю. Федьковича та І. Франка, про самобутнє життя гуцулів* інтелігенція, зачарована письменницькими образами та оповідками, прагнула наживо побачити описані мальовничі краєвиди та людей. Відтоді Карпати стали справжньою «Меккою» для фольклористів, етнографів, художників, літераторів, які відпочивали там і водночас черпали натхнення для подальшої професійної діяльності, зокрема творчості.

Наприкінці XIX, а особливо на початку XX ст., завдяки галицьким інтелектуалам зросло зацікавлення Карпатами і Прикарпаттям і в середовищі наддніпрянської інтелігенції. Через особисті контакти і листування з галичанами наддніпрянці відкрили для себе нові потенційні місця для відпочинку. А побувавши в горах бодай раз, вони прагнули повернутись туди знову.

На початку XX ст. у Карпатах відпочивали письменники Г. Хоткевич**, В. Доманицький, Олександр Олесь (Кандиба), Леся Українка, антрополог Ф. Вовк, історик, етнограф, журналіст О. Грушевський (брат М. Грушевського – Н. М.), мовознавець Б. Грінченко, археолог, етнограф і мистецтвознавець В. Щербаківський, громадський діяч Д. Дорошенко, художник М. Жук, адвокат М. Могилянський та інші [6; 7, с. 16; 8, с. 136; 9, с. 71–72; 10, с. 827]. Більшість із них проводили літо в гуцульському селі Криворівня. На початку XX ст. це село, розташоване на берегах р. Чорний Черемош, стало чи не найпопулярнішим місцем відпочинку інтелектуалів, яких місцеве населення сатирично називало «літниками» або «холериками» [11, с. 487]. Етнограф В. Гнатюк назвав його «українськими Афінами» та «надчеремоською Рив'єрою»*** [12, с. 420; 9, с. 72].

Саме завдяки В. Гнатюку відкрив для себе Карпати і М. Коцюбинський. Хоча в Галичині Михайло Михайлович бував і раніше. Вперше він приїхав до Львова влітку 1890 р. Познайомився з представниками української інтелігенції – І. Франком, І. Белеєм, О. Барвінським, В. Шухевичем тощо, налагодив літературні контакти****. У наступні роки його твори активно публікували такі галицькі часописи як «Дзвінок», «Правда», «Зоря», «Життя і слово» [13, с. 7].

Знайомство В. Гнатюка з М. Коцюбинським було заочним і приводом для нього стало святкування 25-ліття літературної творчості І. Франка. З нагоди ювілею комітет, що займався приготуваннями до урочистостей, вирішив видати збірку творів українських письменників. Упорядником видання призначено В. Гнатюка. Саме він запросив до участі у випуску збірника М. Коцюбинського. Михайло Михайлович надіслав оповідання «В пугах шайтана», правда із запізненням, і воно так і не потрапило до збірника. Згодом В. Гнатюк, як секретар Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) та головний редактор Українсько-Руської Видавничої Спілки*****, організував у Галичині видання окремою книгою оповідань М. Коцюбинського. З

* Варто згадати твори Ю. Федьковича (поема «Лук'ян Кобилиця», балади «Довбуш», «Юрій Гнда», вірші про Довбуша й опришків), І. Франка (повість «Петрії і Довбущуки», оповідання «Гуцульський король») тощо.

** Після придушення революції 1905 р. і поліційних переслідувань, він змушений був залишити рідний Харків. Леся Українка у 1906 р. допомогла письменнику нелегально перейти російсько-австрійський кордон. Спершу деякий час він мешкає у Львові. Згодом В. Гнатюк порадив оселитися в с. Криворівня, де сам вже кілька років поспіль відпочивав улітку з сім'єю. Г. Хоткевич спершу планував пробути в Криворівні рік, але краса природи, її колорит і неповторність настільки зачарували гостя, що він відпочивав там улітку аж шість років. У 1910 р. у сусідньому з Криворівнею с. Красноїлля письменник організував аматорський Гуцульський театр, який з 1911 р. активно гастролював містами і селами Галичини, здобув значну популярність.

*** Історія популярності цієї місцевості доволі цікава. Чи не першими тут почали бувати подружжя Гнатюків і Франків. У 1899 р. сім'я відпочивала у с. Москалівка поблизу м. Косова. Одного разу О. Франко й О. Гнатюк, на ринку в м. Косові зустріли М. Волянську, дружину пароха з Криворівні О. Волянського, яка запросила їх у гості. Львівські пані радо пристали на пропозицію і незабаром гостювали у домі Волянських. Краса місцевої природи настільки зачарувала О. Франко й О. Гнатюк, що вони вирішили влітку відпочивати у Криворівні. Тому вже в липні 1900 р. Гнатюки та О. Франко з дітьми приїхали туди на канікули. Перші поселилися в будинку дяка М. Мосейчука, а другі – в хаті селянина П. Мітчука. І. Франко вперше приїхав у Криворівню лише 1901 р. Родина Франків відпочивала там майже щоліта аж до початку Першої світової війни, за винятком 1905 і 1908 рр. Згодом відкрив для себе Криворівню і М. Грушевський. Він придбав у селі будинок і майже кожного року відпочивав там з сім'єю. У нього часто гостювали родичі дружини, брат Олександр.

**** Через жорстку політику цензури у виданнях на території Російської імперії публікувати у них україномовні твори було доволі складно, а іноді й неможливо. Тому наддніпрянська літературна інтелігенція активно публікувалася за кордоном – у львівських і віденських україномовних часописах та видавництвах.

***** Українсько-Руська Видавничка Спілка – акціонерне товариство, засноване 1899 р. у Львові, з метою організувати систематичний випуск творів українських письменників та перекладів зі світової літератури.

цього часу між діячами почалося тривале листування. У наступні роки В. Гнатюк періодично публікував твори Михайла Михайловича як у виданнях НТШ, так і окремими збірками [14].

Особиста зустріч видавця і письменника відбулася навесні 1905 р., коли, їдучи на консультацію до лікаря в Берлін, а згодом – на відпочинок в Італію, М. Коцюбинський завітав до Львова. Вона була дуже бажаною й очікуваною. У листі до В. Гнатюка М. Коцюбинський з неприхованою радістю зауважив: «Дуже тішуся, що доведеться мені особисто познайомитися з Вами, шановний добродію! Я так давно вже бажаю побачити Вас» [15, с. 10]. Щоб показати гостю специфіку місцевого життя, В. Гнатюк та І. Франко на сам Великдень повезли його в с. Яйківці* Жидачівського повіту до місцевого пароха, давнього Франкового приятеля о. Северина Бурячка. На жаль, не відомо скільки гостював М. Коцюбинський у Яйківцях. Лише збереглася письмова згадка В. Гнатюка про те, що час провели «дуже приємно» [8, с. 75]. Та й самому Михайлові Михайловичу перебування у Львові й на селі дуже сподобалось, про що він неодноразово наголошував у своїх листах І. Франкові та В. Гнатюкові [15, с. 17–18, 24–25].

З цього часу ще тіснішою стала дружба М. Коцюбинського з В. Гнатюком. Вона яскраво відображена у їхньому листуванні. Саме завдяки львівському колезі у Михайла Михайловича з'явився такий великий інтерес до Карпат. А спільний відпочинок з родиною В. Гнатюка у с. Криворівня ще більше зміцнив їхню дружбу, породив нові ідеї, творчі задуми, плани. Листування між колегами упродовж 1905–1913 рр. стосується не лише професійної діяльності, воно сповнене щирою турботою про здоров'я один одного, про долю членів сім'ї.

М. Коцюбинський відпочивав у Карпатах кілька разів. Він не встояв перед описами чарівного світу гуцульського життя і систематичними запрошеннями В. Гнатюка відвідати Криворівню. Перше з них зафіксоване у листуванні письменника й В. Гнатюка у травні 1905 р. М. Коцюбинський, розповідаючи про своє повернення з закордонної подорожі**, з прикрістю зауважив, що брак часу не дозволить прийняти запрошення львівського етнографа і завітати у Карпати [8, с. 73–75]. Однак вже в листі 30 червня жалкував про своє рішення: «От зараз сиджу у себе і уявляю собі Вас у Криворівні. І так мені хочеться бути разом з Вами серед гір, над річкою, разом грітися на сонці і спокійно про щось розмовляти. Почути часом серед розмови цікаву, оригінальну коломийку і Ваш сміх. Побачити, як Ви поглядшали й засмалилися на сонці, як поздоровшали та як обходитесь без всякої книжкової премудрости» [8, с. 76].

У березні 1906 р. В. Гнатюк писав М. Коцюбинському: «Сього року Ви маєте приїхати до нас із родиною і разом їдемо на літо в Гуцульщину, де маєте купатися в зимнім Черемоші, вигріватися на сіні до сонця, їздити на дарабах, балакати, писати поезії і ходити на прогулки» [16, с. 39]. Ця пропозиція дуже вабила письменника, але водночас стримувала скрутна фінансова ситуація [15, с. 56; 17, с. 306–307]. В. Гнатюк продовжував запрошувати його в Карпати, всіляко описуючи принади гуцульського краю та переваги такої подорожі для самого М. Коцюбинського. Наприклад, в одному з листів львівський етнограф змальовуючи свій відпочинок у Криворівні, розповідав як з Г. Хоткевичем вони читали книгу Ф. Ніцше «Так казав Заратустра», грали на бандурі, співали [7, с. 16]. Більше того, В. Гнатюк, щоб ще більше заінтригувати письменника карпатським колоритом, надіслав йому літературу про край – дослідження «Гуцульщина» В. Шухевича, «Матеріали до гуцульської демонології» А. Онищука, твори Ю. Федьковича, а також кілька томів «Етнографічного збірника», який видавало НТШ [16, с. 40]. Листування двох інтелектуалів свідчить про неприховану цікавість до краю М. Коцюбинського. Останній у низці листів у грудні 1908 – березні 1909 р. ділився з В. Гнатюком своїми думками про відпочинок у Криворівні [8, с. 110, 112]. Найбільшою перешкодою у здійсненні цих задумів був страх письменника перед можливою дощовою погодою і браком сонця в Карпатах [15, с. 106, 111]. Навіть перебуваючи у червні 1909 р. на півдні Італії, М. Коцюбинський писав: «А все таки Криворівня надить» [8, с. 114]. З подальшого листування можна дізнатися, що у серпні 1909 р., повертаючись з відпочинку на о. Капрі***, письменник таки вирішив заїхати у с. Криворівню [8, с. 115]. Однак завадила дощова погода, що супроводжувала його усю дорогу з Флоренції до Львова, відсутність теплого одягу й страх занедужати. Дізнавшись, що в Карпатах майже усе літо було сонячним і погожим, М. Коцюбинський з прикрістю відповідав на лист В. Гнатюка: «А Ви пишете, що в Криворівні була чудова погода, і тільки жалю мені завдаєте. Так мені досадно, що перо не хотіло до рук лізти, через те і не писав» [17, с. 307]. Взимку, навесні і в червні наступного року думки про карпатський відпочинок знову не полишали письменника [8, с. 119, 121–122].

* Тепер с. Антонівка Жидачівського району Львівської області. Варто зауважити, що сам І. Франко у Яйківцях бував неодноразово. Поблизу села протікала невелика, але багата на рибу річка, а Іван Якович, як завзятий рибалка, любив там порибалити.

** Через погіршення здоров'я у травні 1905 р. М. Коцюбинський відпочивав на півдні, в Італії. Повертаючись додому через Швейцарію, побував у Мюнхені, Відні, Львові.

*** Популярний морський курорт у Тірренському морі (південь Італії).

У 1910 р. М. Коцюбинського у Криворівню неодноразово запрошував і М. Грушевський. У своїх листах він детально описував маршрут до села і давав необхідні вказівки, як краще доїхати [18, с. 458–460].

Врешті-решт, у серпні 1910 р., повертаючись з відпочинку на о. Капрі, письменник таки приїхав у Криворівню [8, с. 12; 13, с. 8]. Про це він згадував у листах до М. Могилянського. Спершу ще сумнівався, тому й у листі від 3 липня 1910 р. зауважив, де опиниться після о. Капрі – чи в Швеції, чи в Карпатах, – й сам не знав [19, с. 231]. А вже 11 липня у листі до дружини М. Коцюбинський остаточно повідомив про свій намір відвідати Карпати: «З 29–30 с[ього] м [ісяця] пиши мені на адресу: [...] Австрія, Галиція. Österreich, Galizien, Jassenów Górny – Ясенів Горішній, Криворівня, [...] для мене» [20, с. 58]. Однак подорож затягнулася*, і письменник приїхав у Карпати 1 серпня [20, с. 67]. Відпочинок у горах тривав близько 10 днів [8, с. 123]. Зупинився письменник в домі біля помешкання М. Грушевського**. Гуцульський колорит і гори були чимось новим, дуже незвичним і цікавим. Вони так зачарували М. Коцюбинського, що він ще довго не міг позбутися справжнього захоплення ними. У листі до М. Горького письменник щиро зізнався, що зовсім не жалкував про своє рішення замість Швеції поїхати в Карпати [20, с. 69].

М. Коцюбинського настільки вразили краєвиди і спосіб життя селян, що він повернувся в Криворівню влітку 1911 р. Письменник відпочивав у горах майже місяць – з 19 липня по 15 серпня [20, с. 121, 135]. Він зупинився в помешканні дядка М. Мосейчука, яке заздалегідь орендував для нього В. Гнатюк. У листі до дружини зазначав, що влаштувався дуже чудово, має спокійну і чисту кімнату. Снідав, обідав і вечеряв у Гнатюків, які мешкали поруч. Найбільше турбувало і навіть викликало почуття незручності у Михайла Михайловича те, що подружжя Гнатюків навідріз відмовилося брати у нього будь-яку плату за харчування і за винайм помешкання [20, с. 123].

Відпочинок у Карпатах був різноманітним: піші прогулянки, подорожі «верхи», дощові дні й вечори в товаристві інтелігенції, бесіди на різні теми, жарти, ігри тощо. У листах до О. Аплаксіної М. Коцюбинський підкреслював, що місцеві селяни про нього всіляко піклуються, навіть влаштували ніби якесь змагання по задоволенню його примх і побажань [21, с. 182, 183]. Навіть скаржився, що погладшає, адже годують 4–5 разів на день. М. Коцюбинський захоплено розповідав про лісові ягоди, якими щедро пригощали гуцули. Описував свої подорожі в сусіднє с. Жаб'є [21, с. 185, 225].

Письменник вивчав географію місцевості, спосіб життя селян, їхні звичаї, вірування, фольклор, сімейний і громадський побут та все детально занотовував. В одному з листів до О. Аплаксіної письменник навіть зауважив, що він приїхав у Карпати не відпочивати, а працювати [21, с. 224]. Разом з учителем Л. Гарматієм здійснив прогулянку у с. Голови, а звідти – на полонину Скупову, де ночував з вівчарями при ватрі, їв просту їжу – кукурудзяний хліб, молоко, бринзу – і навіть спробував бануш*** [21, с. 183; 22, с. 149]. У с. Голови письменник став свідком незвичного для Наддніпрянщини гуцульського поховального обряду [21, с. 182–183]. М. Коцюбинський мав намір ще здійснити кругову подорож до с. Буркут (через Жаб'є, Бистрець, Зелене, до Буркута, а звідти повернутись через Гриняву, Довгополе, Устеріки, Ясеново) та прогулянку дарабою**** до м. Вижниця, але його намірам перешкодила дощова погода [22, с. 149–150].

У Криворівні М. Коцюбинському довелося стати свідком того як через повінь розливається р. Чорний Черемош. Кілька днів відпочивальники були «відрізані від світу». Та врешті допомогла винахідливість. Студенти, що відпочивали тоді у селі, змайстрували «штучну пошту»: перекинули через річку довгий дріт, почепили на нього кошик і так переправляли газети, листи, хліб, тютюн і навіть курку, «... причім була незвичайна втіха, коли посилка [...] дійшла щасливо» [22, с. 150].

* Зі Львова М. Коцюбинський вирушив залізницею до Ворохти (присіпок села Микулчин). Зазвичай, з Ворохти добратися до Криворівні можна було лише підводою, яку відпочивальники заздалегідь замовляли телеграфом. У Ворохті М. Коцюбинського спіткали неприємності – замовленої підводи він так і не дочекався. Також його затримала місцева українська інтелігенція, влаштувавши з приїзду відомого письменника ціле торжество з вітальними промовами, співами і танцями. Тому М. Коцюбинському довелося переночувати у готелі, і лише наступного дня він приїхав у Криворівню.

** У 1907 р. М. Грушевський за посередництва О. Волянського придбав у Криворівні у місцевого поміщика В. Пшибилівського гарну віллу з городом. Обладнав інтер'єр будинку в гуцульському стилі і щоліта до 1914 р. відпочивав там з дружиною і донькою.

*** Бануш – традиційна гуцульська страва з кукурудзяного борошна і сметани, заправлена бринзою, шварками, грибами тощо.

**** Дараба – пліт із дерев'яних кругляків, що використовувався для сплаву гірськими річками деревини. Катання на дарабах також було одним із видів екстремального відпочинку відпочивальників.

Вільний від подорожей час товариство проводило у безконечних розмовах допізна, жартах. Одного разу навіть вигадали гру в «настоящих русских» – називали себе іменами російських письменників і розмовляли російською мовою [22, с. 150]. Організатором культурного життя товариства був місцевий парох О. Волянський, який завжди радо приймав відпочивальників. Українські інтелігенти сходились у домі священика і теплими або й дощовими вечорами вели розмови на різні суспільно-політичні, культурні і навіть побутові теми, ділилися враженнями про побачене, планували спільні подорожі.

М. Коцюбинський із захопленням досліджував місцеву флору. Йшов на прогулянку лісом чи полониною і повертався із оберемком квітів, назви яких потім випитував у місцевих селян. Взагалі полюбляв розмовляти з гуцулами, все детально занотовував [22, с. 149].

Вражень, іноді незвичних і навіть дивних, у Михайла Михайловича було вдосталь. Мальовнича, і водночас дика, неприборкана природа, часом незрозумілі для наддніпрянця звичаї і традиції, ментальність горців. Дуже яскраво свої враження від перебування в Карпатах М. Коцюбинський описав у листі до Є. Чикаленка: «Якби Ви знали, яка тут велична природа, який цікавий народ гуцули, з багатою, своєрідною психікою, з буйною фантазією, дивними звичаями і мовою. Нарід скрізь поганський, що живе серед різнорідних злих духів, з якими веде боротьбу од пелюшок до смерті. Первісні номади, вони так тісно зв'язали своє життя з худобою (маржиною), що творять одну сім'ю. Само християнство послужило, здається, їм на те тільки, щоб закрасити культ поганства. Очевидячки, за такий короткий час годі зрозуміти як слід таке оригінальне життя, але що можна, те роблю і сподіваюся трохи використати свої враження» [20, с. 130].

М. Коцюбинському так сподобалося перебування у Криворівні, що він вирішив придбати у селі земельну ділянку і побудувати там хату для літнього відпочинку. Навіть приглядив місце – на пагорбі над капличкою. Будинок задумав споруджувати спільно з В. Гнатюком, на дві сім'ї. Кожній відводилося б по дві кімнати й кухні. Як згадував В. Гнатюк, у будинку обов'язково мала бути велика веранда, «... на якій ми могли би урядити собі робітню, із галерією довкола хати, щоб на випадок сльоти можна було по ній прохажуватися» [22, с. 148]. М. Коцюбинський настільки серйозно поставився до цієї ідеї, що його не дуже хвилювала фінансова сторона справи. Він навіть намалював план будівлі, план городу і визначив, «...які цвіти й дерева мають бути в нім засаджені» [22, с. 148].

Перебування в Карпатах стало дуже плідним для Михайла Михайловича як письменника. Він зібрав чимало матеріалів про автентичне життя гуцулів, що згодом лягли в основу його повісті «Тіні забутих предків» [20, с. 144]. Вперше твір опубліковано у 1912 р. у двох перших числах «Літературно-наукового вісника» [23; 24].

Наступного року М. Коцюбинський також відпочивав у Карпатах. Він приїхав у Криворівню 21 червня разом з старшим сином Юрієм та приятелем, адвокатом з Петербурга, М. Могилянським [8, с. 152–154]. Замешкали вони, як і минулого року, в домі дядка. Письменник приїхав у Криворівню з далекоглядними планами зібрати якомога більше матеріалів для подальших літературних творів, тому одразу ж поглинув у роботу. Та чи не найбільше задоволення відпочинок приніс Юрію, який був щиро захоплений гірськими краєвидами. Його майже ніколи не було вдома – чи у сонячну погоду, чи в дощову, – разом з М. Могилянським або з дітьми В. Гнатюка він оглядав довколишні ліси й гори. А ще більше юнакові смакувала їжа гуцулів: мамалига, кисле молоко, гриби, суниці, чорниці, мед [20, с. 245]. В одному з листів до дружини М. Коцюбинський навіть зауважив, що Юрко «...їсть за двох і спить, як забитий» [20, с. 243].

Для самого ж Михайла Михайловича того року відпочинок не був настільки вдалим як минулого – літо видалося дощовим, холодним. Лише кілька днів після приїзду в Криворівню погода була теплою. Згодом майже щодня падав дощ, а температура знижувалася до 6–7° С, навіть доводилося розпалювати в печі [20, с. 242–243]. Погана погода завадила планам письменника відвідати довколишні села і поспілкуватися з гуцулами. Він неодноразово скаржився дружині на байдкування і марну трату часу. Постійні дощі дуже дратували М. Коцюбинського, адже перешкодили його намірам зібрати матеріал для написання нової повісті з гуцульського життя, яку письменник планував назвати «Годованці». Цей твір мав стати продовженням «Тіней забутих предків» і принести ще більшу популярність автору [14].

Не маючи змоги подорожувати по селах і збирати матеріал, з середини липня М. Коцюбинський навіть домовлявся з місцевими мешканцями, щоб ті приходили до нього, і він записував їхні розповіді [20, с. 249]. Попри погодні негаразди, у Криворівні письменник заприятелював з галицькими інтелектуалами, що також там відпочивали: з істориком І. Крипякевичем, педагогами А. Кушельницьким, Є. Бохенською, Й. Роздольським тощо.

Після Криворівні письменник планував поїхати з сином на Буковину, але під час однієї з подорожей «верхи» змок і занедужав на бронхіт. Це призвело до загострення астми і дало ускладнення на серце, тому вже 22 липня М. Коцюбинський змушений був перервати свій

відпочинок і повернутися додому [20, с. 250–251]. Проблеми з транспортом та інші неприємності по дорозі з Криворівні до Львова значно погіршили самопочуття письменника. Прибувши до Чернігова, він місяць лікувався удома. Однак недуга прогресувала. Навіть лікування в університетському шпиталі в Києві не дало жодних результатів. Та думки про Карпати не полишали М. Коцюбинського майже до кінця життя. В одному з останніх листів до В. Гнатюка, усвідомлюючи свою близьку смерть, письменник з розпачем написав: «Нема мені долі. Не то гуцульське життя, а весь світ забудеш, який він» [20, с. 279].

Карпати і Прикарпаття відіграли важливу і водночас трагічну роль у житті й творчості М. Коцюбинського. Завдяки контактам і дружнім відносинам з галицькими літераторами та видавцями, а особливо В. Гнатюком, він мав змогу публікувати свої твори і тим самими покращити матеріальне становище родини. Саме під впливом галичан і їхнього захопленням етнографією, етнотуризмом у письменника виник неприхований інтерес до карпатського краю. А такий багатий новими знайомствами, емоціями і враженнями літній відпочинок в горах у 1910–1912 рр. дав наснагу для подальшої творчості. Традиції гуцулів і місцевий фольклор розпалили уяву письменника і спонукали до написання одного з найкращих його творів «Тіней забутих предків». Карпати породили у М. Коцюбинського чимало нових ідей і задумів – від бажання придбати там будинок для відпочинку до написання нової повісті про життя гуцулів. Та водночас мінлива гірська погода вплинула на здоров'я письменника. Подорож в Карпати влітку 1912 р. стала однією з обставин, що передчасно обірвали життя талановитого українця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсенич П. Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. 152 с.
2. Возняк М. До зв'язків М.М. Коцюбинського з Галичиною // Записки історичного та філологічного факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка. Львів, 1940. Т. I. С. 149–202.
3. Бурдуланюк В. Михайло Коцюбинський і Галичина (До 100-річчя від дня смерті письменника) // Галичина. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/mikhailo-kocjubinskii-i-galichina/>.
4. Райківський І. Гуцульщина – місце відпочинку й творчості видатних українських діячів з підросійської України на початку ХХ ст. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: історичні науки. Луцьк, 2015. Вип. 7 (308). С. 26–32.
5. Мисак Н. Карпати і Прикарпаття як об'єкти туристичних зацікавлень і відпочинку української інтелігенції з Наддніпрянщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму: зб. матер. ІV Регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 25 березня 2016 р.). Львів : ЛІЕТ, 2016. С. 89–93.
6. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упорядк., вступ. ст. і примітки М. Гнатюка. Львів : Каменярь, 1997. С. 491–501. URL: <http://lib.if.ua/franko/1250972010.html>.
7. Галушка М. Творча співпраця Володимира Гнатюка і Михайла Коцюбинського // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство. Тернопіль, 2011. Вип. 32. С. 16–20.
8. Коцюбинський М. Листи до Володимира Гнатюка. Львів : Накладом Видавничої Спілки «Діло», 1914. 169 с.
9. Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упоряд. та коментарі В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко; редкол. : П. Сохань (відп. ред.) ... [та ін.]. Львів; Київ : [б. в.], 2001. 214 с.
10. Панькова С. Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні // Український археографічний щорічник. Вип. 12. Київ : Наукова думка, 2007. С. 826–833.
11. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1956. С. 487–500.
12. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Вид. 2-ге, доп. Т. ІІІ. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 464 с.
13. Коцюбинська К. Зв'язки М. Коцюбинського з західно-українськими письменниками // М. Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2 / Впорядкував Х. Коцюбинський. Чернігів : [б. в.], 1940. С. 7–37.
14. Коцюбинський І. Взаємини Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком (До 140-річчя від дня народження Володимира Гнатюка) // URL: http://kotsubinsky.org/news/vzaemini_mikhajla_kocjubinskogo_z_volodimirom_gnatjukom_do_140_ric_hchja_vid_dnja_narodzhennja_volodimira_gnatjuka/2011-05-12-158.
15. Коцюбинський М. Твори в семи томах. Т. 6: Листи (1905–1909). Київ : Наукова думка, 1975. 310 с.

16. Айзеншток І. Гуцульські повісті М.Коцюбинського // М. Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2 / Впорядкував Х. Коцюбинський. Чернівці : [б. в.], 1940. С. 38–57.
17. Коцюбинський М.М. Твори в трьох томах. Том третій. Київ : Дніпро, 1979. 388 с.
18. Горинь В. Листи М. Грушевського до М. Коцюбинського // Український історик. Том XXXIX. №1–4 (152–155). Нью-Йорк – Київ – Львів – Торонто – Париж : [б. в.], 2002. С. 458–460.
19. Бардаш О. Листування Михайла Коцюбинського з відомими українськими діячами наприкінці XIX – на початку XX століть // Сіверянський літопис. 2010. №2–3. С. 226–232.
20. Коцюбинський М. Твори в семи томах. Т. 7: Листи (1910–1913). Київ : Наукова думка, 1975. 415 с.
21. Листи М.М. Коцюбинського до О.І. Аплаксіної / Ред., вступ. ст. і коментарі І.І. Стебуна. Київ: Вид-во АН УРСР, 1938. 341 с.
22. Гнатюк В. Із спогадів про М. Коцюбинського // М. Коцюбинський і Західна Україна: Збірник 2 / Впорядкував Х. Коцюбинський. Чернівці : [б. в.], 1940. С. 147–151.
23. Коцюбинський М. Тіни забутих предків // Літературно-науковий вістник. 1912. Річник XV. Том LVII. Кн. I. С. 4–33.
24. Коцюбинський М. Тіни забутих предків // Літературно-науковий вістник. 1912. Річник XV. Том LVII. Кн. II. С. 209–226.

Наталія Мысак

Львовский национальный аграрный университет
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

«А все же Криворовня манит»: Карпаты и Прикарпатье в жизни Михаила Коцюбинского

Аннотация. В статье систематизированы сведения о роли Карпат и Прикарпатья в личной и профессиональной жизни известного украинского писателя Михаила Коцюбинского. Показано как популяризация галицкой интеллигенцией карпатского региона с его этническими и фольклорными особенностями, уникальными природно-климатическими условиями обусловила интерес к местности в украинских интеллектуалов из Российской империи. Акцентировано внимание на том, как профессиональные и личные отношения с галичанами стимулировали значительный интерес к Карпатам у М. Коцюбинского. Выявлены особенности пребывания писателя в Галичине, в частности его отдыха в селе Криворовня в 1910–1912 годах. Исследован характер горного досуга (прогулки на природу, отдых на водоемах, общение с местным населением, беседы в интеллектуальном обществе и т.п.), впечатления от пребывания в Карпатах и их влияние на литературное творчество М. Коцюбинского.

Ключевые слова: М. Коцюбинский, украинская интеллигенция, сельский отдых, досуг, Карпаты, Прикарпатье, Гуцульщина, Криворовня.

ABSTRACT

Nataliia Mysak

Lviv National Agrarian University
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

"And still Kryvorivnia attracts": The Carpathians and Subcarpathia in Mykhailo Kotsiubynsky's life

The article systemizes information on the role of the Carpathians and Subcarpathia in personal and professional life of the famous Ukrainian writer Mykhailo Kotsiubynsky. It is presented how popularization at the beginning of the XX century by the Galician intelligentsia of the Carpathian region with its ethnic and folk features, unique natural and climatic conditions caused interest in the area among Naddnriprianshchyna's intellectuals.

The attention is focused on the point, how the professional and personal relationship with the Galicians stimulated M. Kotsiubynsky's interest in the Carpathians. Based on the analysis of writer's epistolary heritage (correspondence) it is recreated the story of his acquaintance, cooperation in the literary field and friendship with the famous Galicia ethnographer and publisher V. Hnatiuk. Exactly he with his fascinating stories about vacations in the mountains contributed to the formation of M. Kotsiubynsky's interest in the Carpathians, and encouraged him to write a literary work about this region. In the article it is highlighted the features of writer's staying in Galicia, particularly it is described his first visit to Lviv in 1890, and his personal acquaintance with V. Hnatiuk in the spring of

1905. Considerable attention is paid to the analysis relaxation M Kotsiubynsky's in hucul village Kryvorivnia in 1910-1912. The nature of writer's mountain leisure is investigated (outdoor walks, recreation on the reservoirs, hiking and horseback riding in the surrounding villages and valleys, communication with the local population, collecting of folklore material, acquaintance with the Galician intelligentsia, who were resting in Kryvorivnia, conversations in the intellectual company, evenings in the house of a local priest O. Voliansky etc.) is investigated. Based on M. Kotsiubynsky's correspondence with his wife and O. Aplaksina it is clarified his impressions of staying in the Carpathians, of mountain landscapes and weather, of communications with the Husuls, of their customs, traditions, and mentality in general. The influence of the Carpathians vacations on M. Kotsiubynsky's literary creativity is explored.

Key words: M. Kotsiubynsky, the Ukrainian intelligentsia, rustic vacation, leisure, Carpathians, Subcarpathia, Huculschyna, Kryvorivnia.

REFERENCES:

1. Arsenych P. Kryvorivnia v zhytti i tvorchosti ukrainskykh pysmennykiv, diiachiv nauky y kultury. Ivano-Frankivsk : Nova Zoria, 2000. 152 s.
2. Vozniak M. Do zviaskiv M.M. Kotsiubynskoho z Halychynoiu // Zapysky istorychnoho ta filolohichnoho fakultetiv Lvivskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. Lviv, 1940. T. I. S. 149–202.
3. Burdulaniuk V. Mykhailo Kotsiubynskiy i Halychyna (Do 100-richia vid dnia smerti pysmennyka) // Halychyna. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication//mikhailo-kocjubinskii-galichina/>.
4. Raikivskiy I. Hutsulshyna – mistse vidpochynku y tvorchosti vydatnykh ukrainskykh diiachiv z pidrosiiskoi Ukrainy na pochatku XX st. // Naukovy visnyk Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seria: istorychni nauky. Lutsk, 2015. Vyp. 7 (308). S. 26–32.
5. Mysak N. Karpaty i Prykarpattia yak obiekty turystychnykh zatsikavlen i vidpochynku ukrainskoi intelihtentsii z Naddnyprianschyny naprykintsi XIX – na pochatku XX st. // Istoryko-kulturni pamiatky Prykarpattia ta Karpat – vazhlyvi obiekty v rozvytku turyzmu: zb. mater. IV Rehionalnoi nauk.-prakt. konf. (Lviv, 25 bereznia 2016 r.). Lviv : LIET, 2016. S. 89–93.
6. Volianskyi O. Moi spomyny pro Ivana Franka // Spohady pro Ivana Franka / Uporiadk., vstup. st. i prymitky M. Hnatiuka. Lviv : Kameniar, 1997. S. 491–501. URL: <http://lib.if.ua/franko/1250972010.html>.
7. Halushka M. Tvorch spivpratsia Volodymyra Hnatiuka i Mykhaila Kotsiubynskoho // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Ser. Literaturoznavstvo. Ternopil, 2011. Vyp. 32. S. 16–20.
8. Kotsiubynskiy M. Lysty do Volodymyra Hnatiuka. Lviv : Nakladom Vydavnychoi Spilky «Dilo», 1914. 169 s.
9. Lystuvannia Fedora Vovka z Volodymyrom Hnatiukom / Uporiad. ta komentari V. Naulka, N. Rudenko, O. Franko; redkol. : P. Sokhan (vidp. red.) ... [ta in.]. Lviv; Kyiv : [b. v.], 2001. 214 s.
10. Pankova S. Litni vakatsii Mykhaila Hrushevskoho u Kryvorivni // Ukrainskyi arkhheografichnyi schorichnyk. Vyp. 12. Kyiv : Naukova dumka, 2007. S. 826–833.
11. Volianskyi O. Moi spomyny pro Ivana Franka // Ivan Franko u spohadakh suchasnykiv. Lviv: Knyzhkovo-zhurnalne vydavnytstvo, 1956. S. 487–500.
12. Hrabovetskyi V. Iliustrovana istoriia Prykarpattia. Vyd. 2-he, dop. T. III. Ivano-Frankivsk : Nova Zoria, 2004. 464 s.
13. Kotsiubynska K. Zviasky M. Kotsiubynskoho z zakhidno-ukrainskymy pysmennykamy // M. Kotsiubynskiy i Zakhidna Ukraina: Zbirnyk 2 / Vporiadkuvav Kh. Kotsiubynskiy. Chernihiv : [b. v.], 1940. S. 7–37.
14. Kotsiubynskiy I. Vzaiemyny Mykhaila Kotsiubynskoho z Volodymyrom Hnatiukom (Do 140-richia vid dnia narodzhennia Volodymyra Hnatiuka) // URL: http://kotsubinsky.org/news/vzaemini_mikhajla_kocjubinskogo_z_volodimiro_m_gnatjukom_do_140_ric_hchja_vid_dnja_narodzhennja_volodimira_gnatjuka/2011-05-12-158.
15. Kotsiubynskiy M. Tvory v semy tomakh. T. 6: Lysty (1905–1909). Kyiv : Naukova dumka, 1975. 310 s.
16. Aizenshtok I. Hutsulski povisti M. Kotsiubynskoho // M. Kotsiubynskiy i Zakhidna Ukraina: Zbirnyk 2 / Vporiadkuvav Kh. Kotsiubynskiy. Chernihiv : [b. v.], 1940. S. 38–57.
17. Kotsiubynskiy M.M. Tvory v tr'okh tomakh. Tom tretii. Kyiv : Dnipro, 1979. 388 s.
18. Horyn V. Lysty M. Hrushevskoho do M. Kotsiubynskoho // Ukrainskyi istoryk. Tom XXXIX. №1–4 (152–155). Niu-York – Kyiv – Lviv – Toronto – Paryzh : [b. v.], 2002. S. 458–460.
19. Bardash O. Lystuvannia Mykhaila Kotsiubynskoho z vidomymy ukrainskymy diiachamy naprykintsi XIX – na pochatku XX stolit // Siverianskyi litopys. 2010. №2–3. S. 226–232.

20. Kotsiubynskiy M. Tvory v semy tomakh. T. 7: Lysty (1910–1913). Kyiv : Naukova dumka, 1975. 415 s.
21. Lysty M.M. Kotsiubynskoho do O.I. Aplaksinoi / Red., vtop. st. i komentari I.I. Stebuna. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1938. 341 s.
22. Hnatiuk V. Iz spohadiv pro M. Kotsiubynskoho // M. Kotsiubynskiy i Zakhidna Ukraina: Zbirnyk 2 / Vporiadkuvav Kh. Kotsiubynskiy. Chernihiv : [b. v.], 1940. S. 147–151.
23. Kotsiubynskiy M. Tiny zabutykh predkiv // Literaturno-naukovyj vistnyk. 1912. Richnyk XV. Tom LVII. Kn. I. S. 4–33.
24. Kotsiubynskiy M. Tiny zabutykh predkiv // Literaturno-naukovyj vistnyk. 1912. Richnyk XV. Tom LVII. Kn. II. S. 209–226.

Статтю подано до редколегії 10.02.2018 р.

УДК 94:321.01 (477) «192»

Наталія Кузьмінець

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

**Утвердження монополії більшовицької партії на владу в Україні
на початку 1920-х рр.**

Анотація. У статті досліджується вороже ставлення партії більшовиків до своїх політичних опонентів; показано заходи вищого партійного керівництва РКП(б), партійних і радянських органів та спецслужб щодо ліквідації опозиційних національно-комуністичних та соціалістичних партій, встановлення жорсткої однопартійної системи в Україні на початку 1920-х років.

Ключові слова: більшовики, однопартійна система, «ліквідаційна політика», УКП (боротьбисти), УПЛСР (борьбисти), меншовики, есери.

Одним із головних принципів подальшого розвитку демократії, становлення правової держави в Україні, є наявність політичних партій, які відображають інтереси і потреби максимально більшої кількості громадян. Це особливо актуально для нас сьогодні, коли в період гострих внутрішньополітичних протиріч саме ідейний і політичний плюралізм є одним із гарантів подальшого становлення громадянського суспільства. Актуальний характер проблеми визначається тим, що на сьогоднішні, коли в Україні існує велика кількість політичних партій, вивчення й переосмислення цих процесів дозволить оновити й оздоровити суспільно-політичне життя. Проблема ліквідації політичної опозиції і утворення однопартійної системи була найменш дослідженою у радянський період, певною мірою висвітлена не об'єктивно, що вимагає від сучасних науковців її суттєвого переосмислення. Слід проаналізувати еволюцію історичних знань різних часів про ліквідацію опозиційних до більшовиків політичних партій України, уникаючи негативного досвіду та сприяючи розвитку демократичних пріоритетів сучасної багатопартійності в Україні.

Метою дослідження є розкриття еволюції форм і методів, запроваджених більшовицькою партією, націлених на витіснення з політичної арени різних за своїм спрямуванням політичних партій і сил та їх ліквідацію.

У радянський період, в умовах утвердження однопартійної системи та встановлення тоталітарного режиму, вивчення цієї теми було обмеженим. Наприкінці 20-х – початку 30-х років з утвердженням в Україні, як і в Росії, однопартійної системи та встановленням тоталітарного режиму дослідження історії інших партій, крім більшовицької, припинилося. В історичній літературі цього часу вкорінилася теза, що «небільшовицькі партії» припинили своє існування відразу після громадянської війни, а також були оголошені буржуазно-націоналістичними та антинародними. З другої половини 1950-х рр. науковцями більш активно розроблялися різні аспекти діяльності українських політичних партій. Загалом, процес сходження з політичної арени опозиційних більшовикам партій розглядався з точки зору розпаду «дрібнобуржуазних партій» через розвиток їх внутрішніх конфліктів [1]. Однак у роки незалежності значно поглибився інтерес науковців до теми. Історики почали опрацьовувати нову джерельну базу розвитку різних політичних партій, окреслювати політичні проблеми встановлення однопартійності, комплексно досліджувати аспекти ліквідації всіх опозиційних до більшовиків партій [2]. І все ж проблема